

УДК 338.436

Гуменюк І.Л.

старший викладач кафедри обліку і аудиту
Подільського державного аграрно-технічного університету

ОСОБИСТІ СЕЛЯНСЬКІ ГОСПОДАРСТВА: РОЛЬ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЕКОНОМІЦІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У роботі визначаються основні проблеми розвитку сучасних дрібних товаровиробників аграрної економіки України. Проведено аналіз і порівняльну характеристику ефективності виробництва в різних виробників сільськогосподарської продукції. Сформульовано проблеми розвитку особистих селянських господарств, окреслено шляхи їх вирішення.

Ключові слова: особисті селянські господарства, фермерські господарства, сільськогосподарські товаровиробники, аграрне виробництво, сільськогосподарські підприємства, підсобні господарства, ресурсовіддача.

Гуменюк И.Л. ЛИЧНЫЕ КРЕСТЬЯНСКИЕ ХОЗЯЙСТВА: РОЛЬ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

В работе определяются основные проблемы развития современных мелких товаропроизводителей аграрной экономики Украины. Проведены анализ и сравнительная характеристика эффективности производства в различных производителей сельскохозяйственной продукции. Сформулированы проблемы развития личных крестьянских хозяйств, определены пути их решения.

Ключевые слова: личные крестьянские хозяйства, фермерские хозяйства, сельскохозяйственные товаропроизводители, аграрное производство, сельскохозяйственные предприятия, подсобные хозяйства, ресурсоотдача.

Gumenyuk I.L. SUBSISTENCE AGRICULTURE: ROLE IN DOMESTIC ECONOMY AND DEVELOPMENT PROSPECTS

This paper identifies the main problems of the modern small producers of agricultural economy of Ukraine. The analysis and comparative characteristics of production efficiency in various agricultural products. Formulated the problem of private farms, outlines solutions.

Keywords: personal farms, farmers, agricultural producers, agricultural production, agricultural enterprises, farms, resource efficiency.

Постановка проблеми. Аграрний устрій України представлений виробниками сільськогосподарської продукції двох категорій. За правовим статусом одна з них – юридичні особи – сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм (у тому числі агрохолдинги) та фермерські господарства. Інша – об'єднує фізичні особи – господарства населення, серед яких найвагоміша частина – особисті селянські господарства (ОСГ).

«Живучість» і вітчизняний феномен ведення особистих селянських господарств за будь-яких умов (передбачуваних і не прогнозованих) ще не до кінця вивчені вченими-науковцями [1]. А їх сутність, суспільна роль і значення в різних сферах суспільного буття не повністю усвідомлені керівництвом держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль селянських господарств в аграрному секторі економіки України, проблеми їх становлення та розвитку, класифікація за видами та чинниками впливу тощо знаходились у полі наукових інтересів багатьох учених-дослідників, зокрема в працях В.Г. Андрійчука, Ю.С. Балаандіна, І.Ф. Баланюка, Л.Я. Балаш, П.С. Березівського, Л.М. Гутко, В.С. Дієсперова, М.В. Додонові, В.К. Збарського, Ф.В. Зінов'єва, З.І. Калугіної, О.В. Ключковського, П.М. Макаренка, М.Й. Маліка, Л.Ю. Мельника, Л.І. Михайлової, Л.В. Никифорова, О.М. Онищенко, П.Т. Саблука, І.В. Свиноуса, М.І. Туган-Барановського, О.В. Чайанова, Л.О. Шепотько, Г.І. Шмельова, О.М. Шпичака, М.Г. Шульського та багатьох інших. Це цілком зрозуміло, оскільки селянські господарства в аграрному секторі економіки відіграють значну роль у цілому в економіці України. Тому питання визначення ролі селянських господарств в аграрному секторі економіки України є актуальним.

Постановка завдання. Метою дослідження є спроба з'ясувати роль селянських господарств в аграрному секторі економіки України, здійснити порівняльний аналіз ефективності сільськогосподарського виробництва в різного типу товаровиробників, окреслити перспективи їх розвитку.

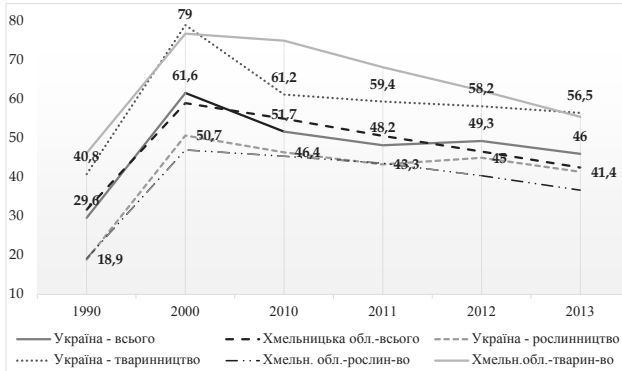
Виклад основного матеріалу дослідження. Характеризуючи роль особистих селянських господарств, можна без перебільшення стверджувати, що ці господарства на повну міру забезпечують продовольчу безпеку держави сільськогосподарською продукцією, яка є трудомісткою і виробляється, переважно, лопатою і граблями. Так, за даними статистичної звітності «Сільське господарство України» у 2013 році господарствами населення вирощено 97% картоплі, 92% баштанних культур, 88% овочів, 81% плодів і ягід, 21% зерна, 15% соняшнику та 16% цукрових буряків. У господарствах населення зосереджена значна частина поголів'я худоби та птиці: на початок 2014 року вони утримували 68,3% поголів'я великої рогатої худоби (у т.ч. корів – 77,5%); 51% свиней; 85,7% овець та кіз; 42,6% птиці всіх видів [2]. Наведені цифри вражають і однозначно засвідчують, що держава не може залишатись осторонь цієї багатомільйонної категорії виробників і має забезпечити підняття їх правового, податкового, соціального статусу на рівень, щонайменше не нижчий за інші категорії сільськогосподарських товаровиробників.

За підсумками державного статистичного спостереження щодо окремих показників розвитку сільських, селищних і міських рад у сільських населених пунктах, що знаходяться в їхньому підпорядкуванні, станом на 1 січня 2014 р. зареєстровано 4,2 млн. домогосподарств, членам яких відповідно до чинного законодавства надані земельні ділянки з цільовим призначенням «для ведення особистого селянського господарства» (далі – особисті селянські господарства) [3].

Дрібнотоварні виробники роблять суттєвий внесок у валове виробництво сільськогосподарської продукції. Так, із загальної вартості валової продукції сільськогосподарства, яка за підсумками 2013 року становила 252859,0 млн грн, сукупний внесок господарств населення та фермерських господарств становив 135359,5 млн грн, або 53,5% (частка господарств населення скоротилася проти 2012 року на 3,3 в.п.

і складала 46,0%), внесок сільськогосподарських підприємств – 117499,5 млн грн, або 46,5%.

За підсумками попереднього 2012 року внесок господарств населення та фермерських господарств становив 124283,6 млн грн або 55,7%, внесок сільськогосподарських підприємств – 98971,2 млн грн або 44,3% [4].

Рис. 1. Динаміка частки виробництва продукції сільського господарства господарствами населення, %

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України [4]

Як засвідчують дані рисунку 1, найбільшою частка виробництва продукції сільського господарства господарствами населення була в 2000 році, коли майже 62% (або майже дві третини) виробництва валової продукції забезпечували саме найдрібніші товаровиробники – господарства населення. Найвищим аналізований показник за період 1990-2013 рр. спостерігаємо в тому ж таки 2000 році по виробництву продукції тваринництва, а саме: частка господарств населення складала 79%.

За останні чотири роки аналізований показник дещо знизився, і за 2013 рік найвищим також був по виробництву тваринницької продукції в Україні – 56,5 в.п. Щодо розвитку даної галузі на Хмельниччині, то можемо констатувати факт більшого вкладу

господарств населення у виробництво продукції, ніж у цілому по Україні.

За рівнем товарності господарства населення в цілому поступають фермерським господарствам. Так, якщо фермерські господарства реалізують переважну частину виробленої продукції (за винятком буряків, яких у 2013 та 2012 рр. реалізовано 56,3 та 54,7% від виробництва відповідно), господарства населення є «підсобними» господарствами селян, що функціонують переважно для задоволення власних потреб, реалізуючи здебільшого лише надлишки виробленої продукції. Зокрема, невисока товарність зернових є свідченням того, що господарствами населення зерно використовується для годівлі власної худоби та птиці, тоді як висока товарність цукрових буряків обумовлюється значним попитом на цю продукцію на ринку.

Так, за 2013 рік найбільші обсяги серед кормових у розрахунку на одне домогосподарство приходяться саме на продукти переробки зерна та зернові – 445 та 390 кг за рік відповідно. Значним є також витрощання на корми картоплі (336 кг) та кормових коренеплодів (248 кг), а от овочів і баштанних згодують тваринам лише 84 кг на рік, найменший обсяг припадає на силос – 24 кг, що пояснюється певною технологією заготівлі і зберігання, якої селяни-однособітники рідко можуть дотриматись [2].

Ресурсовіддача в дрібнотоварних сільгоспвиробників залежить, насамперед, від їх спеціалізації. Так, господарства населення, порівняно з сільськогосподарськими підприємствами та фермерськими господарствами, найефективніше використовують земельні ресурси, тоді як продуктивність праці в них значно нижча (табл. 1).

Господарствами населення за підсумками 2012 року з розрахунку на 1 га сільгоспугідь було вироблено на 14,8% продукції більше порівняно із загальним показником по господарствах, і в 2,2 рази більше порівняно з фермерськими господарствами.

За 2013 рік господарствами населення в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь було вироблено на 5,8% продукції більше порівняно із загальним показником по господарствах, і в 1,7 рази

Таблиця 1
Ефективність виробничої діяльності сільськогосподарських виробників України в 2012-2013 рр., у постійних цінах 2010 р.

Назва показника	Усі господарства		у тому числі:					
			с.-г. підприємства		фермерські господарства		господарства населення	
	2012 р.	2013 р.	2012 р.	2013 р.	2012 р.	2013 р.	2012 р.	2013 р.
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	36480,6	36395,4	16276,1	15985,5	4389,4	4451,7	15815,1	15958,2
Чисельність зайнятих, тис. осіб	3492,4	3577,5	700,9	659,9	100,2	98,6	2691,3	2819,0
Вартість валової продукції (млрд грн)	223,2	252,9	99,0	117,5	14,1	19,1	110,2	116,3
У т.ч.:								
на 100 га, тис. грн	601,5	681,3	600	740	320	430	700	730
на 1 зайнятого, тис. грн	63,9	70,7	141,2	178,1	140,8	193,6	40,9	41,2
вартість валової продукції рослинництва (млрд грн)	149,2	175,9	69,3	85,4	12,8	17,7	67,1	72,8
У т.ч.:								
на 1 га, тис. грн	4,1	4,8	4,3	5,3	2,9	4,0	4,2	4,6
на 1 зайнятого, тис. грн	42,7	49,2	98,9	129,5	128,2	179,5	24,9	25,8
вартість валової продукції тваринництва (млрд грн)	74,0	77,0	29,7	32,1	1,3	1,4	43,1	43,5
У т.ч.:								
на 1 га, тис. грн	2,0	2,1	1,8	2,0	0,3	0,3	2,7	2,7
на 1 зайнятого, тис. грн	21,2	21,5	42,4	48,6	12,7	14,2	16,0	15,4

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [4]

більше порівняно з фермерськими господарствами. У порівнянні з сільськогосподарськими підприємствами ними вироблено продукції на 1,4% менше з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь.

У рослинництві ресурсовіддача земельних угідь у господарствах населення за 2013 рік на 4,2% нижча порівняно із загальним показником по господарствах, що пов'язано з вирощуванням у господарствах населення переважно інтенсивніших та дорожчих культур: картоплі, овочів, плодів та ягід, а в сільгоспідприємствах та фермерських господарствах – менш інтенсивних зернових та технічних культур. У тваринництві господарства населення використовують земельні ресурси найефективніше: вартість валової продукції тваринництва на 1 га становила 2,7 тис. грн., що в 9 разів більше, ніж у фермерських господарств і в 1,35 рази більше, ніж у сільськогосподарських підприємств. Це пояснюється тим, що в господарствах населення на 100 га сільгоспугідь припадає 19,4 голови великої рогатої худоби, тоді як у сільськогосподарських підприємствах та фермерських господарствах – відповідно 9,0 та 2,5 голови.

Недостатнє використання технічних засобів і переважання ручної праці в господарствах населення обумовлюють невисоку продуктивність праці, яка є нижчою в 4,3 рази порівняно із сільгоспідприємствами та в 4,7 рази – порівняно з фермерськими господарствами [2].

Дрібнотоварне виробництво виконує важливу соціально-економічну функцію – забезпечує зайнятість сільського населення. Внаслідок активного розвитку агрохолдингових структур, які орієнтовані на виробництво нетрудомістких сільськогосподарських культур, відбуваються скорочення чисельності зайнятих у сільськогосподарських підприємствах (у 2010-2013 рр. середня кількість працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві в сільськогосподарських підприємствах, скоротилась на 38006 особи з 590198 до 552192 осіб) та «перетік» селян із сфери колективного господарства в господарства населення, які з підсобного господарства перетворюються на основну сферу зайнятості сільського населення.

Повільне об'єднання дрібних товаровиробників для створення ними або вступу до уже діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів дозволило б їм формувати товарні партії сільськогосподарської продукції для реалізації та знизити логістичні витрати. Господарства населення, які є домінуючою групою виробників основних видів овочевої та плодово-ягідної продукції, через фінансову обмеженість щодо застосування сучасних технологій вирощування та зберігання, сортування та пакування продукції самостійно не спроможні сформувати великі партії товарної продукції для реалізації в мережах супермаркетів роздрібною торгівлю, а тим більш – за кордон. Проте сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи наразі не набули значного поширення серед сільськовиробників. Так, станом на 1.01.2014 р. в Україні кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів становила 1017 од., з яких діючих – 668, у т. ч. за видами діяльності: переробних – 28, заготівельно-збутових – 208, постачальницьких – 16, багатофункціональних 306, інших – 110; за напрямками діяльності: 157 – з обробітку землі, 199 – молочарських, 16 – м'ясних, 85 – плодово-овочевих, 36 – зернових, 175 – інших [5].

Світовий досвід свідчить про високу ефективність сільськогосподарської кооперації при реалізації сільськогосподарської продукції. Так, постачанням сільськогосподарської продукції в багатьох країнах світу (серед яких Великобританія, Німеччина, Данія,

Ісландія, Італія, Нідерланди, Норвегія, США, Фінляндія, Франція, Швеція) займаються обслуговуючі та виробничі кооперативи. При цьому фермери намагаються реалізувати сільськогосподарську продукцію після її первинної переробки і навіть довести її до стадії кінцевого споживання. Для цього вони створюють сферу первинної переробки та зберігання сільськогосподарської продукції на кооперативних засадах, зокрема кооперативи з переробки молока, виробництва сиромолочної продукції, кооперативні м'ясопереробні підприємства тощо.

Таким чином, стан розвитку системи аграрної логістики не відповідає сучасним вимогам і призводить до економічних втрат як сільгосптоваровиробників, так й інших економічних суб'єктів, задіяних у процесі просування сільгосппродукції на ринки.

Особисті селянські господарства мають істотний потенціал для розвитку вітчизняного сільського господарства. І за правильної державної політики в цій царині вже найближчим часом можна домогтися не лише модернізації аграрної галузі, а й сповнити державну скарбницю. Керівник напрямку «Розвиток ринкової інфраструктури» Проекту USAID «Агро-Інвест» Микола Гриценко вважає, що «зادля цього згадана категорія дрібних сільських бізнесменів повинна змінити свій статус» [6].

Йдеться про чітке визначення того організаційно-правового поля, в якому мають діяти особисті селянські господарства. Без цього аграрна галузь матиме не найкращі перспективи.

Організацією об'єднаних націй 2014 рік офіційно проголошено роком сімейних фермерських господарств. Загалом у світі налічують близько 570 мільйонів фермерських господарств, переважна частина з яких – близько 500 млн – є сімейними. До того ж, саме вони разом виробляють до 56% загального обсягу сільськогосподарської продукції у світі. Стан і розвиток сімейного фермерства є пріоритетним напрямком підтримки в багатьох країнах Європи [7]. В Україні наразі закладають законодавчі основи сімейного фермерства і створюють сприятливі організаційні та економічні умови для його розвитку.

Державна політика щодо стимулювання розвитку дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва в Україні повинна ґрунтуватися насамперед на вирішенні питання подальшого функціонування господарств населення. Важливу роль у цьому має відігравати визнання сімейного типу господарювання (передусім у вигляді фермерського господарства) невід'ємною складовою перспективної моделі вітчизняного аграрного сектору [8]. При цьому заходи державної підтримки мають спрямовуватися на посилення організаційно-економічної допомоги в створенні та функціонуванні фермерських господарств сімейного типу з подальшим їх об'єднанням у сільськогосподарські кооперативи за схемою, наведеною на рисунку 2:

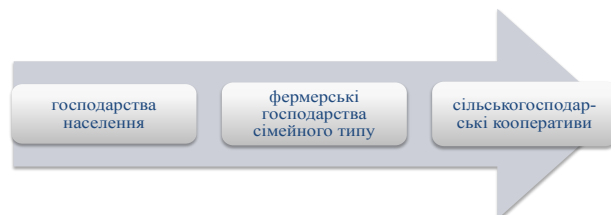

Рис. 2. Схема розвитку дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва на основі визнання сімейного типу господарювання

Джерело: власна розробка автора

Фермерські господарства – це виробники сільсько-господарської продукції, які мають відповідний державний статус, відповідний економічний і фінансовий вплив. Особисті селянські господарства, перетворюючись на сімейні фермерські господарства, підпадуть під дію норм Податкового кодексу, які на сьогодні створюють пільгові (сприятливі) умови діяльності сільськогосподарських товаровиробників, зокрема, фермерських господарств. Це, у свою чергу, ліквідувало б податкові ножиці, які стримують вихід продукції особистих селянських господарств на прозорі ринки збуту. Можна навести такі цифри: нині до 40% молока, а то й більше, проходить поза офіційними каналами, до 80% овочів продається з поля, тобто за готівку – посередникам. Це стосується й усієї іншої продукції, окрім зернових і технічних культур. Отже, ця продукція не потрапляє до податкового поля.

При врегулюванні цих питань, організації офіційних ринків збуту продукції особистих селянських господарств вони б отримали додатковий дохід на рівні 4-5 млрд грн. Крім того, за попередніми розрахунками, в цьому випадку бюджети різних рівнів та соціальні фонди також могли б отримати доходи на рівні не менше 4 млрд грн на рік.

Отже, виникає об'єктивна необхідність впорядкування цих питань. І, на нашу думку, нові фермери зможуть добре працювати і на користь держави, і за власної вигоди.

Висновки з проведеного дослідження. Дрібні агровиробники, особисті селянські господарства, сімейні фермери – і досі в Україні немає єдиного уніфікованого визначення для одних із найпродуктивніших,

найбільш гнучких агровиробників, незважаючи на жодні ринкові умови. Попри те, вони існують, але, на жаль, досі поза ринком. Наразі всі надії суспільства, експертів та самих виробників покладаються на законодавчі зміни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Губені Ю. Особисті селянські господарства: qwo wadis? [Текст] / Ю. Губені, Л. Балаш // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gazeta.lviv.ua/articles/2007/07/10/24675>.
2. Державна служба статистики України: офіційний сайт // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості в 2013 році: стат. бюлетень // Державна служба статистики України. – К., 2014. – С. 7.
4. Основні показники сільськогосподарської діяльності домогосподарств у сільській місцевості у 2013 році: стат. бюлетень [відповід. за вип. О.М. Прокопенко] // Державна служба статистики України. – К., 2014. – 34 с.
5. Щодо механізмів стимулювання розвитку дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва в Україні. Аналітична записка [Текст] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1552/>.
6. Тернівський Т. Чи можна продовольчу безпеку держави забезпечити лопатою та граблями? [Текст] / Тарас Тернівський // [Електронний ресурс]. – Опубліковано в журналі № 1-2(272-273), січень 2014 р. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/>.
7. Ярошко М. Німецькі реалії сімейного господарювання [Текст] / М. Ярошко // *Агробізнес Сьогодні*. – № 22(293), листопад 2014. – С. 40-42.
8. Прокопа І.В. Інтеграція товарних селянських господарств у ринкову систему функціонування аграрного сектору: загальні засади та першочергові кроки [Текст] / І.В. Прокопа // *Економіка АПК*. – 2013. – № 10. – С. 16-23.

УДК 338.45

Мережко Н.В.

*доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри товарознавства та експертизи непродовольчих товарів
Київського національного торговельно-економічного університету*

Дякова Д.В.

*магістр кафедри товарознавства,
експертизи та торговельного підприємництва
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

АНАЛІЗ РИНКУ ШКІР'ЯНО-ГАЛАНТЕРЕЙНИХ ТОВАРІВ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню та аналізу сучасного стану ринку шкіряно-галантерейних товарів в Україні. Визначено основних виробників шкіряної галантереї, обсяг реалізації товарів, аналіз експорту та імпорту виробів за останні 5 років на підставі даних Державного комітету статистики та Державної фіскальної служби. У статті наведені дані щодо споживчих переваг на досліджуваному ринку.

Ключові слова: шкіряна галантерея, реалізація, експорт, імпорт, споживчі переваги.

Мережко Н.В., Дякова Д.В. АНАЛИЗ РЫНКА КОЖНО-ГАЛАНТЕРЕЙНЫХ ТОВАРОВ В УКРАИНЕ

Статья посвящена исследованию и анализу современного рынка кожно-галантерейных изделий в Украине. Определены основные производители кожаной галантереи, объем реализации товаров, анализ экспорта и импорта изделий за последние 5 лет на основе данных Государственного комитета статистики и Государственной фискальной службы. В статье приведены данные относительно потребительских предпочтений на исследуемом рынке.

Ключевые слова: кожаная галантерея, реализация, экспорт, импорт, потребительские предпочтения.

Merezhko N.V., Diakova D.V. MARKET ANALYSIS LEATHER – HABERDASHERY IN UKRAINE

The article deals with research and analyze the current state of the market halatereynh leather goods in Ukraine. Determined major manufacturers leather shops, sales of goods, analysis of exports and imports of products in the last 5 years on the basis of the State Statistics Committee and the State Fiscal Service. The article presents data on consumer preferences in the target market.

Keywords: leather clothing, sales, exports, imports, consumer preferences.